

Kozma László

Juhász Gyula költői világa (II.)

Filozófia

Juhász Gyulának jelentős élményköre a filozófia. Babits Mihálynak így ír 1904-ben „Szöged, karácsony táján” keltezésű levelében: „Élek, dolgozom (ami nálam egy idő óta nem egy) Nietzsche, Taine, Brandes, Ruskin, Frenssen, Ovidius, Platon, Jeanne d’Arc, szocialisták, monisták: íme egy hét handabandája.” (i. m. 65. o.) Érdeklődött a modern filozófiai irányzatok iránt, ismerte Schopenhauert, Nietzsche-ről verse, publicisztikája szól, versét is fordította, de ókori filozófusokról is írt verseket, filozófiai tankönyveket véleményezett.

A hasonló meglátja a hasonlót, Reviczky Gyuláról a következőképpen ír a *Virágfakadás* 1905. április 1-ji számában. „A »valódi modernség«, amely nem divat, de életigazság, első magyar hősei egyikét és legfinomabb, legkedvesebb alakját ünnepli Reviczky Gyulában. Ő az első magyar költő, aki filozofál, de nem a levegőben, hanem szíve vérét hullatva eszményeiért. Az ő agyán és szívéen cikáznak át először nálunk Schopenhauer és a modern gondolkodás többi előkelőségének újjáértékelő gondolatai, ő fordítja először le magyarra *Ibsent*, az új dráma atyját.” (A „Nóra” fordításáról van szó.) (KK 5:32 585) Filozófia és dráma, ez azt is jelenti számára, hogy magukat a filozófusokat is megjeleníti.

Nietzsche Naumburgban

Egy árny kószál a parkban őszi estén,
Szánd meg s imádkozz érte jó keresztény,
Az égbe tört és pórul járt szegény.

Most vánszorog, jár körbe-körbe némán,
Nagy homlokán és kiégett szemén árny,
Nincs nála nyomorubb lény e földtekén.

Mégis ti, kiknek a menny megígérve,
Ti jámborok, reám figyeljetek,
Hős és nemes e szánandó beteg!

A gondolatcsaták közt folyt ki vére,
S bár mennyetekre nem váltott jogot,
E földre onnan egy kis fényt lopott.

A Nietzsche-ről szóló vers először a *Bácskai Hírlap* 1906. május 6-i számában jelent meg. (KK 1: 105 397) A filozófiát a költészet felől közelíti meg, ami az emberi személyiség, a filozófus ábrázolását jelenti. Juhász Gyula kitűnően rajzolt, költészetében is töménytelen arcképpel találkozhatunk, kortársairól közvetlen benyomásokat szerezhettünk, a régi idők művészeiről, történelmi személyiségeiről tetteik, műveik alapján írt költeményt, stílusukat, lélegzetvétélüket vette át.

Véletlenszerű, hogy Szakolcától nem messze található Szenic, ahol a költő-filozófus, Komjáthy Jenő működött tanárként. Komjáthy Jenő filozofikus költésze iránt Juhász Gyula már egyetemista korában is érdeklődött. 1905-ben egyik szervezője volt a Komjáthy Jenő Társaságnak, munkatársa a *Tűz* folyóiratnak. Szakolcán „A homályból” című, *A Hét*-ben 1911. október 1-jén megjelent cikkében így ír Komjáthyról: „...és ekkor írta azokat a verseket, amelyek révén egy kissé Spinozának és Goethének érezhette magát a járatlan utak, a pangó élet, a pókhálós gondolatok e halott városában.” „Itt élt a költő, a panteista, a filozófus, a nyolcvanas évek végén, aki Schopenhauert hordozta a zsebében...” „A magyar költészet filozófusai, az elhatározás természetes színét halványra betegítők mind e tájon éltek, mind e sarokból jöttek, a sztregovai remetével élükön.”

Juhász Gyula lírájában a filozófia nem betegíti, inkább kiteljesíti az élet színeit, éles szemű gondolkodó összegzi a szakolcai környezet tradícióit, melyek közül éppen a filozófiát emeli ki. A cikk záróképe a bakter alakja; ebből a képből vers is született *A bakter* címmel.

„... az alvó utcán megzendül egy éjjeli őr erőteljes, érces baritonja. Valami szláv dallamra valami tót könyörgést énekel, vontatottan, messzehangzón. Kilenc óra van és mi ketten maradtunk az utcán. Kinek énekel ez a fönjáró, eleven kísértet és minek énekel? Talán nekem, aki nem értem őt, talán a halott házaknak, amelyek mélyes-mélyen elszunnyadtak? Kinek énekelsz itt most, te éjjeli őr, te idegen, te barátom, testvérem, poétám? Kinek énekelsz és minek?” (KK 5: 443 670)

A költészet örök kérdése, van-e valamilyen hatása, haszna, befolyása? „Minek a lélek balga fényűzése?” — teszi fel a kérdést Tóth Árpád is *Jó éjszakát* című versében. A költő mindig idegen marad környezetében, mivel a világ által kevésbé becsült értékeket képvisel. A szlovák bakter így válik Juhász Gyula költészetének szimbolikus szereplőjévé.

A bakter

A kis végváros őszi éjszakáján
— Ó július víg tája, kék ege! —

Egykedvű lágyan végigzendül árván
Az álmos őr virrasztó éneke.

Féléberem, tünt őszök bánatával
Míg hallgatom az ószláv dallamot,
Eszembe jut a nyári róna tája
És fénye, mely bennem végsőt ragyog.

Eszembe jut minden, mi tündököl, ég,
Sok régi vers, sok régi csók, öröm,
Eszembe jut a boldog végtelenség,
A távol élet, a virágözön.

S úgy fáj az éj virrasztó, álmos őre
S a szomorú szláv dallam fáj nekem,
Rokon velem, bánatra és közönyre
És idegen és örök idegen.

A vers az *Élet* 1911. november 19-i számában jelent meg, a kritikai kiadás szerint ez volt az egyetlen közlése. (KK 1: 312 519) Az „egykedvű lágyan” ragtalan és határozóragos melléknév érdekes összekapcsolása. „Eszembe jut a nyári róna tája / És fénye, mely bennem végsőt ragyog”. Hogyan is írta Rilke „A párduc”-ban? „Csak néha fut fel a pupilla néma / függönye. Ekkor egy kép beszökik, / átvillan a feszült tagokon és a / szívbe ér — és ott megszűnik.” (Szabó Lőrinc fordítása.) Pár héttel vagyunk a *Milyen volt...* születése előtt.

Madách

Ódon kastély mély magánya rejti
Világ elől méla bánatát,
Komor őszök árnyéka belengi,
Innen csak az őszi parkba lát.

Kisértetek járnak a szívében,
Őszi éjben a nagy égre néz
S a magányban és a csöndességben
Mint a tömjén, ég a szenvedés.

A világa régen összeomlott,
A szerelme följáró halott,
A művészet lombikjába hordott
Minden üdvöt, minden bánatot.

Örök formát ölt itt a mulandó,
 Muzsika lesz minden fájdalom,
 Mély magányban, ami maradandó,
 Föltámad a harmadik napon.

Elpusztulhat gyönyörű világa,
 Ur lehet az őszi hervadás,
 Gondolatok örök lombikjában
 Örök embert alkotott Madách.

A vers először a *Magyar Szemle* 1906. július 12-i számában jelent meg. (KK 1: 111-400) Madách alakján keresztül a mulandó és az örök forma kérdéseivel, az örök emberivel foglalkozik. A filozófiai emberkép gondolkodásának fontos alkotóeleme, erről a témáról több verse szól. A versben felfigyelhetünk gondolkodásának jellegzetességére, hogy az elvont eszméket emberi sorson keresztül ábrázolja. A virrasztás, a bakter-szerep, a filozófusokkal való rokonság költészetének ihlető ereje. Madách személyes sorsa tragikusan alakult, a 48-as szabadságharc megtorlásai őt magát is érintették. Házassága felbomlott, Fráter Erzsike, aki Éva alakjának ihletője volt, Nagyváradra került, élete csődbe ment. Tempfli József püspök szerint: „Madách felesége, Fráter Erzsébet is Nagyváradon halt meg, közkórházban, a város pénzén kellett eltemettetni. Egyensúlyát veszített személyiséggé vált, de Madách művében az ő eszményképe vonul át az emberiség történelmében. Valóban megrázó a sorsa, a kriptánkban már békén pihenhet. A hamvak megmentéséért 2001-ben Madách Imredíjjal tüntettek ki.” (i. m. 105. o.)

Pesti egyetemi évei alatt jó barátságban volt diáktársával, a filozófus Zalai Bélával, akiről később így emlékezett: „Egyikük, a magyar bölcsészet legnagyobb reménysége, ragyogó elme és lobogó életkedv: örökre elhamvadva pihen az omszki foglyok temetőjében, drága Zalai Béla, többé nem beszél nagykorúti éjszakákon az összes filozófiai megismerések szintéziséről.” (KK 6: 87) (Idézi Lengyel András: *Milyen volt...* 34. o.)

„Az összes filozófiai megismerések szintézise” — aláhúzzuk ezt a mondatot, a *Milyen volt...* a maga logikai, költői eszközeivel éppen ezt valósítja meg. A költő számára nemcsak a filozófiai ismeret, hanem a filozófusokkal való ismeretség is lényeges volt, az emberi egyéniség számára ihlető erőt jelentett. *Himnusz az emberhez* — ilyen című verse is jelent meg korábban, elemezni fogjuk.

A versben összekapcsolódik a hit és a filozófia, a maradandó „Föltámad a harmadik napon.”

Formát keresni...

Formát keresni minden gondolatnak
 És elvérezni egy fonák igén,

A parfümét érezni a szavaknak
És tudni: minden szó gonosz szirén,

Mely holt szépségek barlangjába csábit
S az élettől, amely vár, eltakar
S megunni a szép formák orgiáit
S érezni: meddőn vergődünk tavaly!

És hogy az élet derüs, tág mezőin
Csak hervadások illata fogad
S hogy élni, élni nekünk már merő kin

S siratni szép, megölt halottakat,
Kik bennünk szunnyadoznak már örökre,
Bús és beteg szavaktól elgyötörve...

A vers először *A Hét* 1910. május 22-i számában jelent meg. A költemény az *Új versek* kötetben is szerepel. (KK 1: 262 496) Az előző Madách-vers egy valószínű személyen keresztül jelenítette meg a művészi forma kérdését. Ez a vers elvont szinten tárgyalja a művészi megformálás problémáját, az „elvérezni egy fonák igén” aforisztikus fogalmazás, szállóigévé vált, mint Juhász Gyulának sok más sora.

Korábbi Anna-versek

Régi szerelmes vers

Egy szőke leány szép őzszemébe néztem,
És régi hegedük sirása fájt,
— Ó kékszalagos majális-émlékem —
Megint elkezdjük az örök talányt?

„Szeret — nem szeret” bus boldog talánya,
Épedések zárt ablakok előtt,
Ó erkélyeknek hervatag virága,
Séták, sirások, meglátom-e őt?

Arany fiatalságom balgasága,
Te boldogság, mely siratod magad,
Tán érzed, hogy ez az élet álma,
Melyről álmodsz majd egy élet alatt?

Ó szőke lány, ó kék szalag és kék szem,
Egy kis szomoruságot adj nekem,
Majális mámorát s a kéklő égen
Csillagot, mely csak nekem ég, nekem!

A vers először a *Független Magyarország* 1908. október 25-i számában jelent meg. Péter László szerint: „Nem lehetetlen, hogy e vers az Anna-szerelmem nyitánya, hiszen Sárvári Anna 1908 őszétől kezdett játszani a nagyváradi színházban, s szőkeségére már akkor fölfigyelhetett a költő.” (KK 1: 192 455) A vers közvetlen vallomás, a *Milyen volt...* már az általánosítás másik fokozata, személytelenebbnek tűnő, filozofikus alkotás.

Megölt szerelem sirkövére

Anna meghalt és Annát eltemettem...
Szép volt, nemes volt, tiszta, mint a hó.
Ott él ő már csak a nagy emlékekben,
Minden elomló és elsuhanó.
Nincs könnyem és nem járok én gyászmezben,
De Anna meghalt, Annát eltemettem!

Vannak ösvények, a melyekre többé
Nem lép a lelkünk, bár útunk örök,
Vannak csodafák, nyilhatnak örökké,
De nekünk egy viráguk letörött,
Csak sírva járhatnánk egy tündéerkertben...
Ó, Anna meghalt, Annát eltemettem!

Ne hozzatok hírt róla, őszi felhők,
Ne hozzon hírt felőle a tavasz,
Üdvöt adhatnak néki nyári erdők,
Engem emléke halkán behavaz.
Szép volt, nemes volt, szűz volt a szivemben,
De Anna meghalt, Annát eltemettem!

A vers a *Vasárnapi Újság* 1909. november 7-i számában jelent meg. A kritikai kiadásban: „Espersit naplója szerint Juhász Gyula e verssel kapcsolatosan 1925. október 16-án a következőket mondotta el: „*Mikor rájöttem a nagy valóságra, hogy semmi sem vagyok neki, két hétig, mint az örült rohangáltam a városban. Nem ettem, nem aludtam. Borzalmas kínokat szenvedtem. Két hét múlva megírtam legszebb versemet, melynek refrénje: Én Annát eltemettem...*, de ez kötetben még nem jelent meg. Nincs is meg. A *Vasárnapi Újság* valamelyik számában jelent meg, ki kellene keresni. Azóta a *szerelmem meghalt számomra*. A többi ügy már

csak utánérzés, játék volt.” (*Tiszatáj*, 1956. október. 338. lap) (KK 1: 233-479) Érdekes a *Tiszatáj*-beli közlés időpontja, éppen 1956 októbere. Mennyi szerelem, hit veszett el az 1956-os forradalomban! A többi csak utánérzés, játék, gulyáskommunizmus, meg rendszerváltásunk úgymond ellentmondásossága.

A versben, mint egy negatív öntőformában, készülődik a *Milyen volt...* A közvetlen élmény távolodik, de nem a meghalásba, hanem az emlékezés nyugalmába, az emlékezés motívuma az első versszakban itt is megjelenik. A tündérbert már utalás a *Milyen volt...* tavaszára, mely messze, mint az ég, és az öröklét eszméje is megjelenik. Az évszakok megjelenítése változatos. Az ősz és a nyarat az őszi felhők és a nyári erdők fejezik ki, a szókép metonímia, konkrét képekkel utal az évszakokra. Az erdők és felhők kiegészítik egymást, a teljes természet jelenik meg, hasonló képalkotást a *Milyen volt...*-ban is megfigyelhetünk. A „h” finom alliterációja szó elején, szó belsejében végigvonul a versen. A harmadik versszak negyedik sorában két szó eleji „e” magánhangzó-alliteráció is támogatja a következő két szóban megjelenő „h” alliterációt, a magánhangzók és mássalhangzók ritmusa egybefonódik. A négy évszak itt is megjelenik, akár csak a *Milyen volt...*-ban, de itt még nem vár híradást, a költőnek csak a tél havazása marad. A *Milyen volt...*-ban viszont a télre csak utalás történik, Annát a többi évszak jeleníti meg. A második versszakban a „lép a lelkünk” kifejezésben a lélekhez konkrét cselekvést jelölő ige kapcsolódik, a lélek inkább suhan. Így viszont az ösvényt légiesíti, a szerelem ösvényéről van szó. Úgy gondoljuk, a tündérbert, a letört virág motívuma a 16. századi széphistóriánkra, Gersei Albert *Árgirus* történetére megy vissza. Ez a királyfi sokat bolyongott a magyar irodalomban is, története számtalan kiadást ért meg, a motívumokat Vörösmarty *Csongor és Tündéjében*, Petőfi *János vitézében* is felfedezhetjük, hatásának bemutatására tanulmányok sora született. *Beatrice* és *Tündér Ilona*, a reneszánsz és a magyar költészet virágai fonódnak egybe.

Jönnék-e még?

Nagyon sok szép csodát, nagyon sok mély csodát
Bámultak szemeim, e nagyok és e mélyek
S az élet, e csoda, előttem oly sekély lett,
Mint agyontaposott, megúnt, fakó brokát.

Mozgófényképeit rövidlátó szemekkel
Könnyezve nézem én és zaja fáj nagyon.
Melódiáit vén verkliktől hallgatom
És fázós ébredést hoz nékem mind a reggel.

Jönnék-e még napok, melyek üdítve jönnek,
Tavaszok viharát hozván a szenvedőnek,
Kacagó kék eget, aranyos hajakat,

Pán édes fuvoláját, szüzek vig énekét?
 Jönnék-e még napok, melyek a nap alatt
 Új csodát hoznak és új örömök egét?

A vers először *Az Újság* 1909. december 5-i számában jelent meg. Az *Új versek* kötet is tartalmazza. (KK 1: 237 482) Érdekes a vers szóhasználata, a mozgófényképet, a mozit már föltalálták, Babits is írt róla verset. Egy versbe került Pán és a verkli, a modern élet és a tradíció. A kék és arany színek is felcsillannak. A modern élet szavai a kései *Anna örök* című versében is megjelennek, melyet szintén közlünk. A szonettforma a tömörítés eszköze. Az első versszak első két sorának ismétlése érdekes: az első sor második fele egy szó kivételével ismétli az első sor második fele mintegy összefoglalja az első sor ismétléseit.

A szakolcai környezet

Juhász Gyula sokat panaszkodott a vidéki környezetre. Odakerülésekor Szakolcának mindössze ötezer lakosa volt, ebből 500 a magyar, a költő a korábbi nagyváradai nyüzsgő élet után sivárnak érezte a körülményeket. Az *Új versek* kötetben szerepel *A végeken* ciklus, mely *A Hét*-ben jelent meg 1912. december 22-én. (KK 2: 34 443) A három részből álló ciklus második darabját közöljük, mely a publicisztikában, regényben (Orbán lelke) is megörökített környezetet mutatja be. Puccini 1912 februárjában Budapesten szerepelt.

A végeken

Ma hull a hó és álom hull a hóban,
 Bólint a láng az üres kaszinóban.

Az öreg doktor német lapba süllyed,
 Mint vén kámzsás, nézi a gót betűket.

A szolga fát tesz a beteg parázsra,
 Horácius, hol rímeid varázsa?

Itt ólomlábakon jár a gond a hóban
 És Amerika rémlik a viskóban.

Amerika, az aranyhimü távol,
 Szőve remény és kétség fonalából.

Ma hull a hó és álom hull a hóban,
Befüggönyözve a világ valóban

S a függönyön túl zene szüri hangját,
Egy operában ma Puccinit adják.

Nagy operában, bordó és aranyban...
És hull a hó és hull, hull szakadatlan.

Szakolca nem csak a vidéki bezártságot jelentette. Juhász Gyula 1933-ban a Nyitra vármegye című lapnak a következőképpen nyilatkozott: „Szakolca két esztendeje számomra a romantizmus egyik állomása volt. Vallásos lírámm ekkor virágzott ki, és magyarságom ekkor vált erősebben tudatossá. Nagyvárad után, ahol a Sturm und Drang lendületeit és változásait éltem át Ady táborában, Szakolca elmélyülést és elcsendesedést jelentett a számomra. A múlt árnyai és a jövő árnyai kísértettek, és én megértem a megváltó szenvedésre.” (Benkő Andrea, i. m. 119. 1.)

Remeteség

A szakolcai dombokon
Fiatal voltam egykoron.
Oly édes volt a bánatom,
Hogy dallá csordult ajkamon.

Olyan egyedül éltem én,
Hogy egész világ volt enyém,
Egész világ szép temető
És benne álom, mese, nő.

Ha jött a téli alkonyat
S elmosta mind a dombokat,
Ugy borult árvasága rám,
Mint remetére a magány.

A kritikai kiadás szerint a szakolcai élményekre visszatekintő vers 1934-ben keletkezett, egyike utolsó verseinek. (KK 3: 119 328) A vers a költemények szakolcai áradására utal, Juhász Gyula maga is kiemelt jelentőséget tulajdonít ezeknek az éveknek. Költői világa Szakolcán valóban kibontakozott, az itt töltött két év alatt Szalatnai Rezső elemzése szerint 120 verset írt. Nagyvárad az élmé-

nyek sokaságát kínálta, a holnaposok körében aktív irodalomszervezői tevékenységet folytatott, publicisztikájában beszámolt a kulturális, színházi eseményekről, politikai, gazdasági kérdésekről, színdarabját is játszották, ezek a lehetőségek valóban hiányoztak.

Szakolca azonban másmilyen élményt adott: önmagát, Juhász Gyulát. Itt önmaga volt önmaga mértéke: amit ő hozott a magyar költészetbe, az olyan rejtett, annyira eredeti és összetett, hogy ezen az úton csak egyedül mehetett végig. A *Milyen volt...* Kiss József lapjában, *A Hét*-ben azonnal megjelent. Az 1908-ban induló *Nyugat*-ból azonban Juhász Gyulát lassanként kihagyták, kevésszer közölték, igazi megértésre nem számíthatott. Az utókor azonban hibátlan ízléssel döntött, a *Milyen volt...* ma legismertebb verseink közé tartozik.

A „MILYEN VOLT...” ELEMZÉSE

Költői ihlet

A szakolcai télben minden együtt állt a nagy vers létrejöttéhez. Az új környezet, amely alkalmat kínált az összegzésre; a korábbi élmények színessége, mely filmként pergett a fehér havas táj vetítővásznán, szerelmek, találkozások absztrakcióvá érése, a filozófiai örökség, melyet a Felvidék írói, költői szinte megtestesítettek a számára. Megismert egy másfajta kultúrát is, az „ódon morva oltárképek” derengését. A feltételek megléte azonban még nem a vers, az ihlet pillanatát a költőnek be kell fogadnia. Egyszerre tudatos és ösztönös módon élnie kell azzal a lehetőséggel, melyet sorsa felkínál. Nem, mint valósághelyettesítő ideált, hanem magát a legteljesebb életet, a művet, melyben valamennyi törekvése megjelenhet. Juhász Gyula 1883. április negyedikén született, a vers megírása idején 28 éves volt. Az összegzésre való képesség és az ifjúság lendülete egyszerre élt benne. Korábbi verseiben, prózai, publicisztikai írásaiban nemcsak a gondolatok tartalma, hanem a gondolkodás formái és a nyelvi kifejezőeszközök is kialakultak, ezeket képes volt ösztönösen alkalmazni, illetve az ösztönösség és tudatosság olyan egységében, mely a vers létrejöttének feltétele. A költő számára az emberi egyéniség is ihlető erőt jelent, a filozófia, a lét értelmezésének igazságai, a szerelmi élmény az ihlet feszültségében villamos szikraként csapnak át a versen, egységbe forrasztva a formai és a tartalmi elemeket.

Műfaj

A *Milyen volt...* műfajának meghatározása nem könnyű. Az egyszerű forma, a természeti képek és az emberi tulajdonságok párhuzamba állítása, maga a párhuzamos szerkesztésmód a dal műfajával teszi rokonná, az elhallgatásokban, kihagyásokban a balladai szerkesztésmódra ismerhetünk. Rögtön hozzá kell tennünk,

hogy a dal Juhász Gyula költészetében jóval többet jelent, mint azt a dallal kapcsolatban gondolni szokták, de utalunk arra, hogy publicisztikája is többféle műfajt ötvöz, egész életművére jellemző, hogy komplex alkotásokat hozott létre, melyeket az elmélet nehezen szorít be a maga kereteibe. Formai egyszerűsége kiértelt stílusra utal, tömörségével kapcsolatban eszünkbe kell jusson, mennyire kedvelte a szonettformát, ami a gondolkodás iskolája is volt a számára, de nyilván azért választotta, mert közel állt egyéniségéhez. Szigorú logikai felépítésével, csattanójával tekinthetjük ezt a verset tömörített szonettnek is, olyan egyedi formának, melyet Juhász Gyula talált föl az egyszerre érzelmi és filozófiai tartalmak kifejezésére. A műfaj meghatározásakor hangsúlyoznunk kell, hogy ez a vers legalább annyira racionális, mint amennyire érzelmes. A rációt, a gondolkodás gyémánt-keményiségét Juhász Gyulánál kevésbé szokták hangsúlyozni, pedig verseinek visszatérő motívumaiban ott van az újra-próbálkozás, a legpontosabb kifejezés keresése.

Szemléletmódját, költői világát egész életművének ismeretében érthetjük meg. Publicisztikájában betétként rövid novellák, jellemrajzok jelennek meg, a kisváros világát regényben is ábrázolta. Gondolkodásának kiélezettségét aforizmái mutatják, melyekből kötetnyit olvashatunk. A valóság felé forduló szemléletre, közelítésmódra utal, hogy műveltségélményt közvetítő verseiben a különböző korok művészei, történelmi személyiségei tűnnek föl, a művészeti, történelmi korokat sorsokban látja, melyeket többször a sajátjával rokonít. A valóságközeli szemléletmód a „Milyen volt...”-ra is jellemző. A műfaj meghatározásához azt is hozzá kell tennünk, hogy mi nem ez a vers: semmiképpen sem elégia, nem a szerelem elvesztésén való merengés, hanem éppen az élet értelmének megtalálása, az ember lényegének optimista megfogalmazása. A költemény rokon az emberről szóló nagy verseivel, melyekben Komjáthy Jenő örökségének folytatója is, melyekbe belejátszanak filozófiai ismeretei. Juhász Gyula Anna-élménye nem tehetetlen sodródás, hanem az élmény kezelése, felhasználása, a költői célokhoz igazodó alakítása. A költő próbálgatja motívumait, de egyszerre jön valami, amiről úgy érezheti, hogy önmagát is felülmúlja, a művészet nagy, mindent elárasztó hullámverése, a cunami, amely megmagyarázhatatlan, mert nem a személyes törekvésből, hanem az Óceán megrendüléséből fakad.

Nyelv

A „Milyen volt...” kitűnik a stilisztikai eszközök gazdagságával, ugyanakkor a költemény nyelve a verskörnyezethez képest további egyszerűsödést jelent. A mondat és szó szerkezet, a rímek, alliterációk, asszonáncok, a vers ritmikai elemei, képvilága összhangban van a gondolati tartalommal. A többi Anna-vershez képest ezt a költeményt kiemeli bizonyos távolságtartás, ami nem az érzelmek hiányát jelenti, hanem azok filozofikusabb kezelését. Benkő László is kiemeli a

szókészlet egyszerűségét, és azt, hogy Juhász Gyula milyen kevés szóval közli mondandóját: a költemény 65 szóból áll, azonban az ismétléseket figyelembe véve 40 szó marad.

A *Milyen volt...*-ban a legkisebb nyelvi egység is többféle funkcióban jelenik meg, önálló jelentéssel bír. Ez a rövid vers így megsokszorozódik, mintha egy tükörteremben futnának a végtelenség felé a képek. A szófajok helyettesíthetik egymást, a szó- és mondatszerkezet tartalmi jelentéssel telik meg. A magyar-latin tanár Juhász Gyula ismeri a nyelv szerkezetét, a költő ismeri a kifejezés varázsát, ahogyan a gondolat testet ölt. Nyelvújító, de nem új szavakat alkot, habár vannak újszerű kifejezései, inkább a fogalmak belső tartalmát tárja föl, gazdagítja. A vers kulcsszavai, a szóke, a kék, a hang selyme a természeti képeken keresztül elvont jelentésekkel, hangulatokkal telnek meg. A természeti képek absztrakcióvá lesznek, színélménnyé, mely a ritmus szintjén találkozik a szóval, szóképekkel, a költészettel. Versében a nyelv legmélyebb alakító erőt szemlélhetjük, a láva folyását, csillogását és erejét, ahogyan végül szóképekbe, rímekbe dermed, de megőrzi az alakulás dinamikáját, sodró erejét és hevét is, a szófajok átmenetiségét, az igenevek többféle jelentésárnyalatát. Juhász Gyula képeinek sebessége átlépett egy határt: ez a csendes vers olyan, mint a hangrobbanás. Kulcsot ad korábbi verseihez, a következőkben is jelen van. Nem csupán vers, hanem maga a költészet, a vers kialakulása, mozgalmassága. Nyelvészet is, magáról a nyelvről szóló alkotás, közvetlenül szemlélhetjük a nyelvi, stilisztikai eszközök egymásba alakulását. A rím, az asszonánc, az alliteráció versbeli esemény lesz, éppúgy, mint a gondolatok kifejlődése. Költői eszközei összefüggenek, az asszonánc például kitűnően illik a dolgok távoli azonosságához, a bennük levő elvont filozófiai tartalmak kifejezéséhez.

Másképpen eredeti, mint a többi holnapos és nyugatos, a nyelvteremtésben, a nyelv bravúros használatában sem marad el mögöttük. A költő nyelvének része a csönd, az elhallgatás. Érdekes, hogy kedves színe, a kék, mennyire visszatér támogatottja, József Attila költészetében, akinek édesanyja „kékítőt old az ég vizében”. Balázs Béla, a pályatárs meseregényt írt *Az igazi égszínkékek* címmel. A művészet hajszálcsovésségein átjutó hatásokat filológiai eszközökkel nehezen lehet bizonyítani, talán még a pályatársak, az utódok sem tudják pontosan, honnan van műveikben a kéknek olyan csodálatos ragyogása.

Tartalom és forma egysége

A *Milyen volt...* a gondolati tartalom és a formai, stilisztikai eszközök tökéletes egysége, a legkisebb elemnek is önálló, de a központi gondolati tartalomhoz igazodó jelentése van. Filozofikus és szakrális vers, úgy, hogy a vers tárgya nem a tételes filozófia, a hit pedig a vers egészéből, szemléletmódjából sugárzik. Az ikonfestészet dinamizmusa ez, ahol minden ecsetvonásnak jelentése van, ahol a

motívumok egymásra mutatnak, egymást erősítik. A vers gondolati tartalmát, formai elemeinek rendjét ellentétpárokban foglalhatjuk össze. Szigorú logika — impresszionista képek. Letisztult egyszerűség — összetett tartalmak. Közvetlen, egyszerű forma, egyszerű rímelés — stílusbravúr, az arányok összhangja. Absztrakció — valóságközelség. Ösztönös megformálás — tudatos formai fegyelem. Hagyományos forma — öntörvényűség. Impresszionista ragyogás — reneszánsz sfumato, balladai homály. Egyszerű fogalmak — a filozófiai műnyelv pontossága, összetettsége. Impresszionista érzékenység — a görög-római kultúra klasszikus fegyelme. Parnasszizmus, impersonalitás — közvetlenség, egyszerűség, részvét.

A vers szerkesztési elve a dúsulás, szétsugárzás. Az első versszakban elő is fordul ez a jelző: „dús kalással”. A fogalmak többletjelentéssel telnek meg, a hasonlatok a bővülés, a kiegészítés gondolatát szolgálják, a hangzás szintjén a rímek, alliterációk, asszonáncok is kibővülnek, egymásba alakulnak, szerkesztési elvvé válnak. A dúsulás, az egyre bővülő jelentés az egész versen végigvonul. Anna tulajdonságai jelöletlen hasonlattal átfogó természeti képekké bővülnek. Az Anna iránti szerelem megszemélyesíti, antropomorfizálja a természetet, Anna személyisége, a szerelmi érzés, a szeretet tovább utal a mindent átjáró nagyobb személyességre, a Teremtőre.

Ismeretelmélet, strófaszerkezet

A *Milyen volt...* három négysoros, kereszttrimes, ötös-hatodfeles jambikus lejtésű strófából áll, 11-10-es szótagszámú sorokkal. A versszakok szerkezete hasonló: egy összetett mondat többszörös mellé- és alárendeléseket tartalmazó keretében három tételből álló, a szillogizmusra emlékeztető gondolatalakzat bontakozik ki. A három tétel gondolati tartalma mindhárom versszakban azonos. Az első tétel egy negatív tényközlés, a második az első tétel tagadásán keresztül Anna tulajdonságainak párhuzamba állítása a természeti jelenségekkel, a harmadik az összegzés, az ellentmondás feloldása. A három versszak három-három tételt tartalmaz, az utolsó versszak befejező sora az egész vers zárógondolata.

A vers logikai tételei ismeretelméleti tartalmat hordoznak. Az első tétel a közvetlen érzékelés képének tagadásával indul, ez megnyitja az utat a kiegészítés, a mélyebb megismerés felé. A második tétel mindhárom versszakban a közvetlen érzékelés mögöttes, érzelmi, hangulati tartalmát jeleníti meg, voltaképpen nem áll ellentétben az első tétel gondolati tartalmával, azt inkább kibővíti a természeti képek, színek, hangok absztrakciójával, a természet egészébe vetített képeivel. Az első és a második tétel hasonlat, Anna tulajdonságai, szókesége, szeme kékje, hangja selyme a hasonlított, a természeti képek a hasonlóak. Azonban hasonlítottat és hasonlót nem a „mint”, hanem a „de” kötőszó kapcsolja össze. Dinamikusabb így a szerkezet, jobban illik a logikai szerkesztésmódhoz. A „mint” kötőszó a versben egyszer jelenik meg, a harmadik versszak negyedik sorában, mely az egész vers zárótétele.

A közvetlen megismerést jelölő ige a „tudom”. A harmadik tételben versszakonként az „érezem”, „visszarévedek”, „érezem” jelzi a konkrét szemlélet és a természeti képekben jelentkező elvonatkoztatás szintézisét. A harmadik tételben a szőkeség gondolati tartalma immár Anna és a kalászok szőkesége, Anna szemének a kékje az égbolt színe is, Anna hangja a rét sóhajtása. A közvetlen érzékelés nem elég, az ember megismeréséhez a világ teljessége kell.

Az igék a gondolati összegzés kifejezői. A színek, a hang érzékelésével kapcsolatosan nem a „látom” vagy a „hallom” ige merül föl, hanem az érzékelést már egy absztraktabb szinten feldolgozó „tudom”, „érezem”, „visszarévedek.” Ezek az igék a közvetlen érzékelésen túli jelentésekre, a dolgok értelmére, transzcendenciájára utalnak.

A logikai és a grammatikai szintaxis legtisztábban az első versszakban esik egybe, ezáltal mintát ad a következő két versszak értelmezéséhez is. Az első versszakban a három logikai tétel három mellérendelő mondatban fogalmazódik meg. A megismerés folyamatában megjelenik a pszichológia mozzanata is. A versszak első sorában, amely az első logikai tétel, a közvetlen kép a felejtés időbeli folyamatában halványul el, lehetővé téve így a tágabb érzékelés, a természeti képek bekapcsolását.

Az első versszak első sora előrevetett tárgyi mellékmondatból kezdődik, melyet a főmondat követ. A tárgyi mellékmondat első szava a „milyen”, ez melléknévi kérdő névmás, azonban mégsem kérdésről, hanem kijelentő mondatról van szó: a főmondat tagadásában, mellyel a mellékmondatban megfogalmazott kérdésre felel, kiderül, hogy a költő már nem tudja, milyen volt (Anna) szőkesége. Ezt a nem tudott tulajdonságot azonban megnevezi, a főmondat és a mellékmondat felcserélésével hangsúlyos helyre állítja, a tulajdonság, a „szőkeség” az előrevetett alárendelt mondatban jelenik meg. A főmondatból hiányzik a rámutatás, hiányzik a „hogy” kötőszó is, ez az alárendelést lebegővé, mellérendelésszerűvé teszi. Az első tétel logikai és szintaktikai szerkezete mindhárom versszakban teljesen azonos, a nem tudott tulajdonság egyszerre hangsúlyos és elmosódott.

Az első versszak első sorához „de” mellérendelő, ellentétet kifejező kötőszóval kapcsolódik a második sor ellentétes mellérendelő mondata, itt a főmondat áll elől, mely tartalmazza az „azt” mutató névmást, és amelyhez „hogy” kötőszóval kapcsolódik egy tárgyi alárendelt mondat, a következő sorban pedig „ha” kötőszóval egy időhatározói és feltételt kifejező alárendelt mondat. A második-harmadik sor együtt adja a második logikai tételt. Az első tétel az alá- és fölérendelt mondatok inverziójával és a jelzett kihagyásokkal elmosódottabb, mint a második. A mondatszerkesztés ezzel a szembeállítással hangulati és ismeretelméleti elemeket hordoz, a vers egészének is szerkezeti eleme.

Sárvári Anna
(A Petőfi Irodalmi Múzeum fényképtárából)

A harmadik logikai tétel egy „s” (és) kötőszóval induló kapcsolatos mellérendelt mondatban jelenik meg. A harmadik tétel szintézise az első és második tételben a „nem” és a „de” szavakkal bevezetett kettős tagadáson át jön létre: a költő a közvetlen érzékelésen túl, a természeti képekkel kibővítve találja meg újra Anna szőkeségét. A komplex érzékelést már nem a „tudom”, hanem az „érezem” szó jelzi, ez a megfogalmazás ismeretelméleti szempontból is pontos.

A logikai szerkezet mindhárom versszakban követhető. A grammatikai szerkezet a második és harmadik tételekben változatos, a „milyen, nem, de, ha” azonban ismétlődnek, így a három logikai tétel felismerhető.

A versszakokon belül az első sorban leírt fogalmak tartalma — színek, Anna hangja — a természeti képekben kibővül, elvontabbá válik, összeforr a természet színeivel. A jelentésbővülést a költő érdekes nyelvi-grammatikai eszközökkel érzékelteti — megnyilvánul a magyar—latintanárr aprólékos nyelvtani tudása is.

Az első versszak első és harmadik tételében Anna hajának színét melléknévből képzett elvont főnév fejezi ki. Az első logikai tételben az „e” birtokos személyjel egyedivé teszi a fogalmat, (Anna) szőkeségéről van szó. A második tételben (második-harmadik sor) a többesjel (szőkék) az absztrakcióra utal, a szint több mezőből általánosítja a vers. A „szőkék” nem jelző, hanem állítmányi értelemben használt melléknév. A tulajdonság ilyen módon történő megjelenítésére más versében is találunk példát. Az „Ancsa szolgáló” című, korábban elemzett versében névszóí-igei állítmány fejezi ki a tulajdonságot: „Oly kender volt a kócos haja néki”. A harmadik, összegző logikai tételben (negyedik sor) az „e” mutató névmás ismét egyénít, a tétel összefoglalja a konkrét és az absztrakt szőkeséget, amelyből immár egyetlen van. A jelentésbővülést a költő a legegyszerűbb, legminimálisabb eszközökkel fejezi ki. Az „e” kettős szerepben jelenik meg: úgy is, mint birtokos személyjel és úgy is, mint mutató névmás. A „szőke” különben az egyetlen hajszín, melynek képzett alakja az egész embert is jelentheti. Színekdochéyszerű alakzatok ezek, a rész, a szőkeség, a kék szemszín, a hang selyme az egész Annát jelenti. A „szőkék a mezők” kifejezésben a búzamezőkre gondolunk, pedig a „búza” nincs említve. A „mező” inkább a „búza” szóval kapcsolódik össze, a költő ezt használja ki, a jelentés így tágabb, lebegőbb. A kihagyásos szemléletmód jellemző a költő stílusára.

A második versszak első sorában a „szeme kékje” érdekes birtokos jelzős szerkezet. Az értelmező szótár szerint, Juhász Gyula versének példájával, a „kékje” kifejezés „valaminek kék felülete, felszíne, vagy ilyen színű része”. Ebben a szókapcsolatban tehát a „kék” elvontabb, főnévi jelentése dominál. A második versszak második-harmadik sorának természeti képe és a negyedik sor összegzése már nem tartalmazza a „kék” szót. A kihagyások változatosságot hoznak a szerkezetbe, újabb stílusalakzat, a körülírás jelenik meg, melyben az igék kapnak nagyobb szerepet, úgy is, mint hangulatfestő szavak. Miért kékebb az, ha „kinyílnak” az egek? Talán azért, mert így az égbolt és a szem mélységéig látunk, a „ki-

nyílnak” a szemre és az égre egyaránt vonatkozhat, az ige metaforikus jelentést sűrít. A negyedik sorban sincs „kék” szó, a „visszarévedek”-ben ismét az igei jelentés foglalja össze a szem és az égbolt kékjét.

A harmadik versszakban már nem szín, hanem a hangélmény és a tapintás bukkan föl a „hangja selyme” kifejezésben. A tulajdonságra utaló szó, a selyem, a birtokos jelzős szerkezetben birtokszóként, főnévként jelenik meg. A versben a tulajdonságokat tehát több szófaj, főnév, ige, igenév, melléknév mutatja be. A szófajok átcsapnak egymásba, az ihlet sodrásában magának a nyelvnek a kialakulását, forrongását szemlélhetjük.

Az első tételben (első sor) Anna „hangja selyme” az, melynek milyenségét a költő már nem tudja, a szinesztézia szóképeiben hallás és tapintás kapcsolódik össze, a hasonlatbeli selyem nyilván képzeletbeli. A második tételben (második sor) „sóhajt a rét”, a hang selyme a szellő érintésévé, tehát valóságos jelenséggé változik. A „szél” szót nem mondja ki a költő, így ez a szókép metafora. A harmadik tételben „Anna meleg szava szól át”, ez a metafora (Anna hangja olyan, mint a szél, amit megint csak nem mond ki a vers) nyelvészetileg is pontos. Metafora-füzérrel van dolgunk, mely a fogalmak tartalmi bővülését is kifejezi. Az első tétel (első sor) „hang” fogalma a harmadik tételben már „szó”, értelmes hangsor, miután kiegészült a természeti kép tartalmával. A hang és a szó közötti átmenet, fogalmi dúslás, a hang és a rendezett, tömör szó képe egyszerre tudományosan pontos és költői. Az „Anna meleg szava” birtokos jelzős szerkezet visszautal, megfejtí a három versszak kezdősorainak birtokos jelzős utalásait. Már érintettük ezeket a szerkezeteket, most egymás mellé állítjuk őket: (Anna) szókesége, (Anna) szeme kékje, (Anna) hangja selyme. Észrevesszük, hogy kihagyásos szerkezetekről van szó, többszörös birtokviszonyokban. A prózai megfogalmazás: „Anna szemének a kékje” lenne, „-nek” raggal a birtokszó előtti birtokos jelzőn. A kihagyásos szerkezetekben az „-e”, „-a” birtokos személyjel szerepel (szeme, hangja) a szabályosabb „-nak -nek” helyett, ez az apró módosítás feszültségteremtő erő. A versben a névelő kihagyása és a birtokos személyjel Juhász Gyula nyelvtanához tartozik, a birtokos jelző és a birtokszó irizálásáról van szó. A tulajdonság a fent leírt esetekben nem minőségjelző formájában, hanem birtokos jelzői szerkezetben jelenik meg, ami a dolgok mélyebb, szorosabb összetartozását jelzi, ez már filozófiai szintű fogalomalkotás. A birtokos jelzős szerkezetek változatosak, a harmadik versszakban a végre feltűnő Anna szava minőségjelzőt kap, a birtokos és a minőségjelző itt együtt szerepel. A versben természetesen találhatóak minőségjelzők is, ezek szófaja, formája szintén változatos, a különféle jelzők sokszínűen fejezik ki a tulajdonságokat.

Az első két versszakban a költő a negyedik sorban, a zárótételben összegzi Anna tulajdonságait és a természeti képeket. A harmadik versszakban azonban az „érzem” szó a harmadik sorba kerül. Így az utolsó sor hasonlata kinyílik, az egész vers összefoglaló mondata lesz.

A gondolatok belső mozgása kettős. Egyfelől a konkrétum felé haladnak: a harmadik versszakban akkor jelenik meg a személynév, amikor Anna tulajdonságai a természeti képek segítségével kibomlanak a felejtésből. Ez voltaképpen inverzió, mert a megnevezésnek kellene először következnie, és azután a rámutatósoknak. Ezzel párhuzamosan, a vers egyre elvontabb. Az első versszak természeti képe a kalászos mező, a második versszak az őszi ég, a magasság, a harmadik versszakban a rét és az ég képe is megjelenik, a rét sóhajt, Anna szava egy égi tavaszból „szól át”. A záró sorban a tavasz és az ég képének összekapcsolásával az ég szimbolikus fogalommal, örök szerelemmel, beteljesüléssel, a mennyországga válik. A versben az „ég” így kettős jelentésben szerepel, a második versszakban természeti kép, a harmadik versszak utolsó sorában pedig a szimbolikus jelentése foglalja össze a vers gondolati tartalmát. Ugyanígy a harmadik versszakban a „tavaszodván” konkrét tavaszt jelöl, az „egy tavaszból” az égi tavaszra utal, melynek képét Dante Isteni színjátékából is ismerjük. Az alakzat anagógé, többértelmű célzás, vallásos alapon nyugvó rejtvény, enigma, egyszerre a szerelem beteljesülése, örök tavasz, üdvösség. A minimális nyelvi egység, az „át” igekötő prózában nehezen kifejezhető módon érzékelteti a beteljesülés ígétét. Ha többet mondanánk, letörölnénk a sejtetés hímporát, hiszen itt költői eszközök érvényesüléséről van szó.

Az évszakok felsorolását általában a tavasszal kezdjük, a versben azonban először a „sárguló nyár” képei jelennek meg. Ilyen módon a tavasz képe a vers csattanójává, a beteljesülés kifejezőjévé válhat. A hasonló egyedi eltérések, árnyalatok a költő egész alkotómódszerét jellemzik, forrásai annak a mélyebből fakadó eredetiségnek, melyet kortársai alig értettek.

A vers igenevei átmenetet jelölnek. Az első versszakban a „sárguló nyár” utal a színek változására. Elmarad a más verseiben gyakori „arany” jelző, amely már metafora, ezáltal minősítés lenne. A második versszakban a „bágyadt búcsuzónál” kifejezés jelzője megint csak igéből képzett melléknévi igenév, az egyéb versekben gyakori „bús” jelző elmarad. A „búcsuzónál” kifejezésben is megtalálhatjuk a melléknévi igenevet, ezúttal főnévi értelemben. Az értelmező szótár a „búcsúzás, az alkalom vagy ünnepi összejövetel, amikor valakit búcsúztatnak” jelentést is hozza a „búcsuzó”-ra, mint főnévi jelentésre. A főnévhez járulhat rag, járul is, a „-nál”. De milyen ez a rag, hely- vagy időhatározói? Hol van a visszarévedés helye és ideje? A toldalékok szintjén is megjelenik az a lebegés, többértelműség, melyet a szófajok átcsapásában és a mondatszerkezetben is megfigyelhettünk. A vers gazdag a belső történésekben, ezekhez az igék és igenevek teremtik meg a lendületet.

Juhász Gyula Nagyváradon bizonyította, hogy a színpadi műfajokban is ott-hon van — Annának a harmadik versszakig halasztott föllépése, az igék és igenevek mozgalmassága drámai kompozíció. A harmadik versszakban a „tavaszodván” határozói igenév átmenetet jelöl, egyszerre a telet és a tavaszt, a tél kimon-

datlan, a határozói igenév azonban magába foglalja. A harmadik versszakban ilyen módon az évszakok forgása felgyorsul, hiszen a strófa két évszakot tartalmaz. A versszakok között fejlődés, ritmusváltás, sűrítés valósul meg.

Múlt idejű igealak egyedül a versszakok első sorában szerepel, az évszakok képei- nek megjelenítése és az összegzés jelen időben van fogalmazva. Az évszakok képe ezért már absztrakció, mivel egyszerre mindhárom évszak nem szemlélhető, jelenük elképzelt jelen, több mező, több égbolt absztrakciója. Ugyanakkor az igék, igeelvek használata megőrzi a szemlélet dinamizmusát. A versben van jövő idő is, ezt megint csak érdekes módon érzékelteti. A harmadik versszak záró tételében Anna meleg szava szól át egy tavaszról, mely *messze*, mint az ég — a hasonlat az időbeli távolságot, a jövőt jelenti, mely térbeli távolság is. Az ige ugyanakkor jelen idejű, ez már a megváltás, a szerelem örök jelene. A hasonlat maga is különös. Hasonló és hasonlított közös tulajdonsága egy absztrakt fogalom, a messzeség, a térbeli és időbeli távolság. Ugyanakkor a két főnév, a tavasz és az ég fogalmi tartalma egybeolvad, felidézve a reneszánsz égi és földi szerelem, Beatrice, Gioconda, az örök tavasz képét. Láttuk, Juhász Gyula gondolkodásában jelen voltak a reneszánsz ideáljai, nőalakjai. A rejtett célzások a reneszánsz költői eszközei közé tartoztak, a művelt olvasó értette a célzásokat, ez közösséget teremtett a műalkotás létrehozójával.

A harmadik versszak negyedik sora a vers zárógondolata, mely áthajlással kapcsolódik a harmadik sorhoz. Ez a stilisztikai eszköz összhangban van a tartalommal, Anna szava is áthajlik az égi tavaszról. Nem is vesszük észre, hogy a költő tulajdonképpen nem fogalmazza meg Anna szavának tartalmát, a szót magát nem mondja ki. Elhallgatás, sejtetés, balladai homály, reneszánsz sfumato, rejtvény — válogathatunk a meghatározások között. Az előző két versszak képei, a rétek sóhaja mind ennek a szónak a tartalmává lesz, a „meleg” jelző a tavaszi megújulásra utal.

Rímek, alliterációk, asszonáncok

Juhász Gyula versében a formai elemeknek külön jelentése van, mely összhangban áll a gondolati, filozófiai tartalommal. A rímek, alliterációk elemzésekor az Olvasó türelmét kell kérnünk, aprólékos elemzésről van szó, de megéri végigkövetni, Juhász Gyula gondolkodásába, alkotói módszerébe is bepillantást nyerünk. A bonyolult, mégis egyszerűnek tűnő formai képletek a gondolkodás összetettségét is jelzik.

A három négysoros versszak keresztrímes, feltűnő a hat soron áthúzódó asszonánc. A versszakok élén az első sor anaforikusan, refrénszerűen ismétlődik, a felelő mindhárom versszakban a harmadik sor, de az egyéb összecsengéseket is tekintve, az asszonánc-sor szerkezeti elemnek tekinthető. Az első kettő és az utolsó három szó a versszakok első sorában csaknem teljesen azonos, a hangzás

szempontjából a versszakok első sorai teljes rímet alkotnak. A harmadik versszak első sorának ötödik szavában a „nem” tagadószó „sem”-re változik. Ez az egyetlen hangra kiterjedő változtatás azonban már szervező erő, mivel a „sem” az első versszakban nem állhatna, visszautal az előző két versszak „nem”-jére. Az „azt sem tudom már” megfogalmazás természetesebbnek tűnik, az „azt” kihagyása a visszautalást erősíti. A „sem” ugyanakkor alliterál a „selyme” és a második sor „só-hajt” szavával, egyetlen hang így több funkciót is ellát. A „selyme” magában foglalja a „sem”-et, ez már a belső összecsengések közé tartozik.

A hangzás szintjén ki kell emelnünk a nazálisok szerepét. A nazálisokat Verlaine is használta az ősz hangulatának érzékeltetésére. A versszakok első sorában az „m, n” ismétlődik, a „tudom már”-ban az „m” a szóhatáron kettőzódik. Az első versszak harmadik sorának felelőjében megjelenik az „ny” (nyár). A második sorban a „tudom” végén és a „mezők” elején bukkan föl az „m”, hogy a negyedik sorban az „érezem őt”-ben tűnjön fel ismét, egy bravúros hangátvetéses rímben. A második versszak második sorában is ott az „ny”, a harmadik sor felelőjében az „n”. A harmadik versszak felelőjének (harmadik sorának) asszonáncából viszont eltűnik a nazális, itt Anna szavának távolságát érzékelteti a költő. Az „m” azonban mégis megjelenik a harmadik és negyedik sor alliterációjában, távolabbi csengéssel teljesítve be a nazális alliterációk sorát. A harmadik versszak első sorában feltűnik az „ng” kapcsolat is. Ha külön nézzük a hatsoros asszonáncot, azokban valamennyi nazális — m, n, ny — felbukkan.

A hat sorból álló asszonáncot tekintve: az első versszak első és harmadik sorának ríme három szótagra kiterjedő, asszonánccal kezdődő tiszta rím, a már—nyár utolsó két hangzója ugyanis megegyezik. A második versszak harmadik sorának utolsó mássalhangzója már csak rokon, a többiek különböznek, ez az asszonánc sajátja. A harmadik versszak harmadik sorában a „szól át” mássalhangzóit már teljesen különböznek a hívótól, így érzékeltetve Anna szavának távolságát.

Az első versszak első sora rímének „u-o-a” magánhangzó-sora a felelőben egy kezdő „á” hanggal négyre bővül, egyedi megoldású toldott rím. A második versszakban megfigyelhető a felelő magánhangzó-sorának bővülése, itt egy „ú” csatlakozik a háromtagú sorhoz, ez szétsugárzó rím. Oldja a monotóniát, a vers így az élőbeszédhez közelít. A harmadik versszak felelőjében az azonos magánhangzók száma kettőre szűkül, („szól át”), azonban ez csak látszólagos csökkenés. A második sor „tavaszodván” szavának magánhangzóit ugyanis megegyeznek a „szava szól át” magánhangzóival. Ez a belső rím rejtett, mivel a „de” kötőszó beljebb tolta a „tavaszodván” szót. Vegyük észre azt is, hogy a „szava” megfordítva, szójátékszerűen benne van a „tavaszodván”-ban, Anna szava itt is visszhangzik. Az utolsó versszak harmadik sorában a „meleg” szó „m”-je szétsugárzik a következő sorba: „mely messze, mint az ég”, a hármas alliteráció mégis összeköti a sorokat, reményt ad, a távolság feloldható. Az első és a második versszak első sorának „szőkesége” és „szeme kékje” belső rím és alliteráció, az első szakaszban a „szőkesége” négy szótagú, a második és a harmadik versszakban két-két

szótagból álló szavak kapcsolódnak a Milyen volt kérdéshez, így adva ki a négy szótagot. A szótagszámok szimmetriájára egyéb példákat is találunk.

A három versszak harmadik sorának felelőiben az utolsó előtti „o” hangzó hosszú „ó”-ra változik. Ennek az utolsó versszakban van jelentősége. A „szól át” így inkább az előző versszakok hosszú hangzójára cseng vissza, ez is Anna szavának távoli zengését érzékelteti. Ahogy Anna neve visszautal az előző versszakok első sorára, ugyanígy kapcsolja össze ez az összecsengés a versszakokat.

Az alliteráció szép példája: a második versszak harmadik sorában a „b” hang először a „szeptemberi” belsejében bujkál, hogy megjelenjen a következő két szó élén. A negyedik sor utolsó két szavában az „r” alliterációja a szó belsejében valósul meg: „Szeme színére visszarévedek.” A re-ré-ben a hosszú, nyitottabb „é”-ben a visszarévedés is kifejeződik. Persze, a „visszarévedek”-ben az „r” az igekötő után tulajdonképpen a szó élén áll.

Az egész versen végigvonul az „sz” alliterációja. A harmadik versszak harmadik sorában az „sz” alliterációja a negyedik sorban a szavak belsejében folytatódik — „tavaszból — messze”. A második szóban az „sz” kettőződik, hasonló jelenséggel a második versszak negyedik sorában is találkozhatunk: „Szeme színére visszarévedek”. Sajátos fokozása ez az alliterációnak, hangsúlyozva a gondolati tartalmat.

A különböző mássalhangzók alliterációi egymásban folytatódnak, a mássalhangzók és a magánhangzók összecsengése rendszert alkot. Az alliteráció fogalmát némileg módosítva, a mássalhangzók és magánhangzók együttes alliterációjáról, egybecsengéséről beszélhetünk. Egyéb verseiben is megfigyelhetjük ezt, az alliteráló mássalhangzók kiegészítik, keretbe fogják a rímeket, ezáltal egy mélyebb, változatosabb, sokszor rejtettebb zeneiség valósul meg, az így megjelölt rímhatárokból alkalmanként egyéb magánhangzók belefoglalásával. A vers így az előbeszédhez közelít, természetesebb.

Az első versszak első és harmadik sorának összecsengése hangátvetést rejt: „mezők” — „érezem őt” („mez” és „zem”). Erre a rímre Kosztolányi Dezsőnél is találunk példát. Az 1920-ban keletkezett „Boldog, szomorú dal” sorait idézzük: „Van már kenyérem, borom is van, / Van gyermekem és feleségem. / Szívem minek is szomorítsam? / Van mindig elég eleségem. / Van kertem, a kertre rogyó fák / suttogva hajolnak utamra, / És benn a dió, mogyoró, mák / Terhétől öregbül a kamra.” „A borom is van — szomorítsam”, a „rogyó fák — mogyoró, mák” szójátékszerű rímei hasonlóak. Látjuk azonban a különbséget is: Juhász Gyula stílusbravúrja rejtett, alig vehető észre, gondolkodását is jellemzi, inkább belső sugárzás, mint külső dísz.

Hosszan írtunk Juhász Gyula versének költői nyelvéről, minden jelenséget azonban nem sorolhattunk fel. Az Olvasóra bízunk, hogy az elemzés szempontjai alapján, tovább mélyedjen el a költeményben. Juhász Gyula költészetének értékelésével kapcsolatban többször találkozhatunk olyan véleménnyel, mely szerint keveset törődött a formával, túl könnyedén alkotott. Úgy gondoljuk, az ilyen

vélekedéseket elemzésünkkel megcáfoltuk. A *Milyen volt...* olyan költészeti forradalmat valósított meg, mely a gondolatok, formai megoldások rejtettségével, mélységével, a mondatkapcsolatok, szókapcsolatok világában megvalósított újszerűségekkel hat. Érdekes vonása a versnek, hogy a szétomló emlékezést milyen szigorú acélvázzal rögzíti. Ezernyi forma-kísérlet nyeri el az értelmét. Életünk lehet széthulló és magányos, van, ami megtartsa, a forma örök törvénye, amely keletbe fogja vágyainkat.

A *Milyen volt...* Juhász Gyula emberképének egyik legtisztább kifejezése. Versének tanulságát megfogalmazva: az ember megismerhető, része a teremtett világnak, részesülhet a megváltásban, erre a szeretet, a szerelem kapcsolata vezet. Életünk eseményei beletartoznak egy kozmikus rendbe, veszteségeink kiegészülnek, létezésünk örök értelmet nyer. A vers egy szerzetes imája, aki a teremtésben a létezés értelmét keresi.

Egy könyvet, inkább füzetet tartok a kezemben. Címe: *Milyen volt szőke...,* a szerző Magyar László író. Az előszót Tabéry Géza, az egykori barát írta, a könyv 1942-ben jelent meg az ismét magyarrá lett Nagyváradon. A füzet címlapján az a képeslap látható, melyet a költő 1913. február 12-én küldött el Annának Budapestre, ez volt különben az egyetlen levél, melyet postára adott a számára. A képeslap Velázquez festményét, Mária Anna királynő portréját ábrázolja. Alatta Juhász Gyula kézírásával: „Megint Annára gondolt s ezt a briliánsokkal ékes Annát küldi a szépségnek ékes Annának.”

Juhász Gyula Trianon után, 1923-ban írta „Testamentom” című versét: „Csak megnézném, hogy kék-e még az ég / És van-e még magyar dal Váradon?”

A kérdésre ebben a kiadványban ő maga felel egyik legszebb versével.

JUHÁSZ GYULA KÖLTÉSZETÉNEK ESZMEKÖREI

Költészete a kortársak szemével

Juhász Gyula egyik legtöbbet elemzett és mégis rejtélyesnek maradt költőnk. Hogyan látták alakját, költészetét kortársai, egyetemi diáktársai, milyen visszajelzéseket kapott? Ez az összetett versalkotás, mely az egyszerűség mögé rejtőzik, éppoly utánozhatatlan, mint Ady szimbolizmusa vagy Kosztolányi bravúrijai. Rejtőzködő modernségét azonban méltatói sokszor félreismerték, még ha költészetének egyes vonásait fel is fedezték.

Idézzük Babits Mihály 1938-ban keletkezett tanulmányát, melynek címe: *A szegedi költő.* Megírása idején Babitsnak már rendelkezésére állt a teljes életmű. „Mikor hajdan mint ifjú, lelkesítő és erőt adó kézfogással távoztam az Ipar utcai házból, nem gondoltam, hogy börtönt hagyok el, melyben a vidéki rabság és csüggedés életfogytiglani elítélte ül. Ez kergette a kétségbeesésbe, s ez nyomta bélyegét költészetére is, mely nem olyan, mint a nagy boldog dalnokoké, mindent

átfogó s egész világot bejáró. De bírja a titokzatos líraiság varázsát, amely egy hangba, egy jelzőbe érzelmi mélységet tud sűríteni, s néha érthetetlenül szíven üt egy hanglejtéssel, egy alliterációval. Se nem hangos, se nem hatalmas, se nem hibátlan, és mégis olykor szívesebben nyúlunk érte a polcra, mint a nagyokért. Vidéki költészet, nem nagy skálájú és szürke, mint a tanyasi homok. ... Szinte azt mondhatnám, nem a legjobb versei a legjobbak, és hogy a költő jobb, mint a versei.” (*Babits Mihály művei*. Esszék, tanulmányok. Szépirodalmi Kiadó, 1978. Második kötet 566. l.)

Babits Mihály elismeri ugyan Juhász Gyula költészetének egyes érdemeit, formai tökéletességén, gondolati tartalmainak sokszínűségén azonban átsiklik, költészetének inkább hangulati jellegzetességeit emeli ki. Ez a szempontrendszer nem elegendő ahhoz, hogy egyetemi diáktársa költészetét teljes mélységében lefedje. Talán közhelyesen élt benne a vidéki költő képe, úgy látta őt, mint akit elsodornak érzelmei, hangulatai, depressziója. Figyelmen kívül hagyta a művész alakító erejét, hogy az alkotó stilizál is, élményei többszörös szűrőn át válnak alkotássá. Babits Mihály értékelése egy előzetesen kialakított képhez igazodhatott, fel sem tette azokat a kérdéseket, melyekre Juhász Gyula költészete válaszolhatott volna.

A másik pályatárs, a szabadkai Kosztolányi Dezső a *Nyugat* 1921. 3. számában írt Juhász Gyula költészetéről. „Verselése majdnem pontos (Arany-Reviczky iskola), néha egy kis ingerlő szabadsággal, mely arra szolgál, hogy a szabályt fűszerezesebbé tegye. Ő azonban ezeken a húrokon, ezekkel az eszközökkel évről-évre mélyebb és igazabb dalokat hoz ki.”

Elemzésünkben láttuk, hogy Juhász Gyula formakezelése legalább olyan bravúros, mint a Kosztolányié. Költői forradalom, de rejtettebb, a belső arányok, összecsengések, a szintaxis forradalma, mely szinte ismétелhetetlen, egyedi teljesítmény, zártságában is közösségi líra. Ehhez képest a „verselése majdnem pontos” megállapítást igazságtalannak érezzük. Kosztolányi egyik mondata azonban találó. „Legyünk tisztában azzal, hogy a művészi eredetiség bármilyen egyéni és forradalmian új is, sohase több egy kifejezésbeli árnyalatnál, melyet a hozzá-nemértő többnyire észre sem vesz, egy alig látható eltolódásnál, mely az alakokat, vagy a szavakat egyszerre magasba emeli.” „Valami andalító magyarság bujdosik e sorok közt, mely annál nemesebb és igazabb, mert alig megfogható. Nem a tárgy folytonos emlegetése, programos kiáltása teszi ezt, hanem elhallgatása, nem a mi, hanem a hogyan.” (*Nyugat*, 1921. február 1.) (i. m. 392. l.)

Kosztolányi összefoglalja Juhász Gyula stílusának pár jellegzetességét, de a teljes kép megalkotásával ő is adós marad. *A Hét* 1915. január 10-i számában írja (i. m. 390. l.): „Nehéz mesterség a művészet, kell, hogy a lelkünk fiatal, az erőnk ruganyos maradjon. Nem hangulat, mint sokan hiszik, a rossz írók, de állandó készenlét, erkölcsi — *mindenekelőtt erkölcsi* — erő, mint egy nagy-nagy író mondja, *tapasztalat*. Százezerszer kell átélni egy fájdalmat, százezerszer kell megnézni a rózsát, a kalászt, a port, százezerszer kell lemondani, hogy valamit meg tudjunk írni. Áldozat

a művészet, akár az élet, akár a te életed, anyám. Juhász Gyula is ilyen ember és ilyen művész, aki ad és áldoz, mikor ír.” Juhász Gyula alkotásaiban valóban többször bukkan föl egy-egy téma, amíg elnyeri végső formáját, hogy aztán újabb motívumok jelenjenek meg. Az áldozat kifejezésről pedig eszünkbe jut lírájának szakrális tartalma, mely az alkotás alapfelfogására megy vissza.

Illyés Gyula tanulmánya a *Nyugat* 1929. 15. számában jelent meg. (Borbély Sándor szerint azonban a költő ekkor már, betegsége előrehaladtával nem olvasott kritikákat). „Juhász Gyula lírája tért vissza legelébb, nemcsak témájában, de hangjában, hangulatában is a magyar földhöz, bár formája nagyrészt mindvégig nyugatos marad.” „Juhász Gyula költészete érintette e költői attitűdök csaknem valamennyiét, de valamennyit már kezdettől fogva csak próbaképpen, hogy aztán lírája a legnehezebb, a legnemesebb forma: az egyszerűség felé hajoljon, amely a magyar költészet hagyománya is volt. Itt találta meg az igazi hangját.” „A Parnasse-hoz csak annyiban sorolhatók (versei), hogy bennük a költő magáról is úgy beszél, mint tájról, olyan objektíven, mintha már saját maga is oly távoli s álomszerű lenne, mint e városok és hősök emléke.” „Ez a fejlődés nem volt egyenes vonalú, újra és újra feltűnnek az idegen eredetű formák, de már olyan magyar élet áramlik bennük, hogy teljesen meghódítottak tekinthetjük őket, a magyar szellem szerzeményeinek.”

Illyés Gyula több találó megállapítást tesz, megállapítja Juhász Gyula eredetiségét, hogy a sokféle formát sajátjaként kezelte. Különösen érdekes, hogy stílusát elválasztja a parnasszizmustól, felismeri az egyéni stílus objektivitását. Mi még hozzátennénk, hogy ilyen módon Juhász Gyula szemléletmódja, költői nyelve alkalmassá vált filozófiai, ismeretelméleti tartalmak kifejezésére, és hogy egyszerűsége mögött a formák összetettsége, stílusbravúrok sorozata rejlik. Az „egyszerűség” kifejezés nem is jellemzi teljesen a stílust, mi inkább az „egyszerűnek látszó” kifejezést alkalmazzuk, ezt az előző elemzésekkel támasztjuk alá.

A méltatások közül érzékenységgel kiemelkedik Sík Sándor előszava, melyet Juhász Gyula verseinek 1940-es kiadása elé írt: „Juhász Gyula a választottak közül való. A mélység ösztöne, ostora, szenvedélye nem enged számára nyugovást. Nem elég önmagának, és nem elég neki a világ: többet akar, és többet sejt. A foghatóság és láthatóság szűkös világa mögött érzi és szomjúhozza a végtelent, az Istent, az örökkévalóságot. Minduntalan emlegeti is őket; nem emlegetné, ha nem érezné: az igazi költő szájában a szó mindig végzetes valóságot takar.” A piarista Sík Sándor ebben a tömör bevezetőben felismeri a piarista gimnáziumban érettségizett, a piarista noviciátusban egy tanévet töltő, a rend iskoláiban, Máramarosszigeten, Léván is oktató költőben az igazi művészt, a hívő embert, akinek életszomja transzcendentális kielégülésre törekszik.

Hit

Juhász Gyula hite nem csupán vallásos témájú verseiben fejeződik ki, a hit egész szemléletmódját, világlátását áthatja, mint a háttérsugárzás, mely a teremtés pillanata óta jelen van a világmindenségben. Tájéleíró versei mély belső nyugalmat tükröznek, azét az emberét, aki otthon van a teremtett világban, és ez az otthonosság védelmet, megnyugvást jelent a számára, amelyet képes közvetíteni, továbbadni. Ezt az érzést el kell választanunk a panteizmustól, hite minduntalan megnyilvánul, a természetet átjáró, az embert magára nem hagyó személyesség jelenlétét érzi és érezteti. Az Újszövetség több szereplőjét, személyiségét verseiben is ábrázolja. Verseiben megnyilvánuló hite biztos, nyugodt és szilárd, ezt a szemléletet életének minden zaklatottsága mellett meg tudta tartani, ez sokirányú filozófiai tájékozódásának is hátterét képezte. Istent nem külső személynek tekintti, nem perlekedik, viaskodik vele, hanem magában hordozza, mint ahogyan a fa termő rügyeiből belülről ágaznak szét a hajtások. Megharcolt hit ez is, szemben áll a külső világ értékvesztésével. Hite az életmű egészében összekapcsolódik magyarságával, az isteni gondoskodásba vetett bizalommal.

Karácsony felé

Szép Tündérország támad föl szívemben
 Ilyenkor decemberben.
 A szeretetnek csillagára nézek,
 Megszáll egy titkos, gyönyörű igézet,
 Ilyenkor decemberben.

... Bizalmas szívvel járom a világot,
 S a mit az élet vágott,
 Beheggesztem a sebet a szívemben
 És hiszek újra égi szeretetben,
 Ilyenkor decemberben.

... És valaha csak kétkedő beszédet
 Hallok, szomorún nézek,
 A kis Jézuska itt van a közelben,
 Legyünk hát jobbak s higyjünk rendületlen,
 S ne csak így decemberben.

Hitének egyszerűségére, mélységére jellemző a *Karácsony felé* című költeménye, mely a *Szeged és Vidéke* 1902. december 25-i számában jelent meg. (KK 1: 34 369)

Forgácsillat

Az asztalosműhely előtt
Megállok én pár pillanatra
S a gyaluforgács jószagát
Hosszan, mélyen szívom magamba.

Műhelyben voltam gyermek én,
A munkát játszva itt tanultam
S a gyaluforgács jószaga
Köszön felém s idézi múltam.

Ez volt a tömjénem bizony
S néztem, mint rég az égi gyermek,
Hogyan faragja nagyapám
Öreg betűit egy keresztnek.

A vers először az *Új Idők* 1927. január 31-i számában jelent meg. A költő apai nagyapja, Juhász Pál szeged-felsővárosi asztalosmester volt. (KK 3: 31 297)

A két vers az élet kezdő és majdnem-végpontja között húz ragyogó ívet, mutatva azt a szakrális hátteret, mely Juhász Gyula egész életművét áthatotta. A versben megjelenő képek — a gyermek és a kereszt — az egész élet küzdelmeit átfogja.

A fekete Mária

Ősi templom árnyas szögletében
Századoknak füstje és pora
Lassan lepte be s ő mély sötétben
Néz jövőbe hét tőrrel szívében:
Magyarok Asszonya.

Háború és béke váltakoztak
És jött és ment nemzetek sora,
Nyarak búzát, telek havat hoztak,
Ő csak nézett, a Fiát karolva:
Magyarok Asszonya.

Hű zarándok messze, messze tájról,
A lábain országút pora,
Vigaszt várva hozzájött s a távol
Multakból gyászt s jó reményt világol
Magyarok Asszonya.

S jöttem én is, e szomorú öltő
 Bús magyarja, hű zarándoka,
 Mit adhatnék, csüggedt, árva költő:
 E dalt hozom, mint könnyét a felhő,
 Te feketén is vigaszt derengő
 Magyarok Asszonya!

A vers először a *Magyarság* 1924. október 12-i számában jelent meg, Szeged keltezéssel. Péter László írja a kritikai kiadásban: „A Fekete Mária — az ún. Csensztohovai Mária — a szeged-alsóvárosi templomnak a századok során elsötétetett, kórus alatti Mária-képe. ... Az alsóvárosi templom a Szeged környéki parasztság búcsújáró helye volt.” (KK 2: 360 567)

A robateci Máriánál című, az előzőekben közölt versében a költő saját életét viszi Mária elé. A fekete Mária az egész nemzet fájdalmát jeleníti meg. A Trianon utáni magyarság sorsát hűen fejezi ki a századok során megsötétetett Mária képe, talán a verset is ennek a felismerésnek a villanása hozta létre: Mária Magyarországot is gyászolja, de a gyász vigaszt nyer fia feltámadásában, így a magyarságnak is reményt hoz. Ezt így nem mondja ki a vers, a ráhagyatkozás, a bizalom sugallja, éppen úgy, mint *A tápai Krisztus* című versében. Maga a cím *A fekete Mária*, egyszerre jelzős szerkezet, utal a megsötétetett képre, de már tulajdonnév is, átmeneti szófaj, melyet a történelem alakított. A szókép oximoronszerű alakzat, hiszen ez olyan gyász, amelyből remény fakad — éppen ez a gondolat a vers befejezése, csattanója. A versszakok refrénje mintha a búcsúsok énekét visszhangozná. A történelem változásai párhuzamosak az évszakokéval, Mária az állandóságot képviseli. Az utolsó két versszakban két tárgyatlan ígéhez kapcsolódik tárgy: „jó reményt világol”, „vigaszt dereng”. A szófajok, igevonzatok apró módosulásai Juhász Gyula stílusának jellegzetességei közé tartoznak. Találkozhatunk a párhuzamos szerkesztéssel és az áthajlással is. A befejező képsor csupa sejtetés, mégis szilárdan következetes hasonlat-sor: a költő úgy hozza dalát, mint könnyét a felhő, a költészetet a természet képeibe vetíti, ez ismét szakrális vonás, a teremtett világ és az ember összhangja. A következő két sor képei a természetből, a sötét felhőből visszatérnek a vigaszt derengő sötét Mária-képhez — ezt a finom, kimondatlan metaforát a „derengő” ige sűríti magába, mely az égboltra és a képre egyaránt vonatkozhat. A sejtetés, a kihagyás alakzata jelenik meg, miközben a képek gyémántkemény logikai rendbe kapcsolódnak. Az „E dalt hozom, mint könnyét a felhő” — a felhő egyetlen könnycseppet hoz, ez illik az egyetlen dalhoz, a könny és a roppant felhő közötti ellentét az emberi sors kiszolgáltatottságát, nemzeti tragédiánk nagyságát is érzékelteti. Az első versszak „mély sötétén” kifejezésben a „mély” melléknév határozói jelentést is hordoz. Péter László és Szathmári István összegyűjtötte a hasonló szerkezeteket: az első tag nem tartalmaz határozóragot, ennek az alakzatnak több fajtáját is elkülönítik. Láttuk, hogy a szófajok határának elmosása, lebegtetése jellemző Juhász Gyula stílusára, itt a

határozóragos melléknév jelzőt kap. Az „öltő — költő” rímben az „emberöltő” régies, inkább a költészetben használatos alakja jelenik meg, így szójátékká válhat, a felelő tiszta rímként magában foglalja a hívót.

A tápai Krisztus

Az ország útján függ s a földre néz,
Arcán szelid mosoly a szenvedés.

A falu népét nézi csöndesen,
Amint ballagva munkából megyen.

Az ősi népet, mely az ősi föld
Zsellére csak és várja az időt,

Mikor saját portáján úr leszen,
Mikor az élet néki is terem.

A magyar Krisztus, a falusi szent
Hiszen nekik is megváltást izent.

Olyan testvéri áldással tekint
Feljük és biztatja hiveit.

Feje fölött a nyárfa is magyar,
A fecske is és egy a zivatar,

Mely őt paskolja s a falut veri
És folyton buzgó őt szent sebei

Nem a magyarság sorsát hirdetik?
És ki segít már, ha ő sem segít?

A vers először a *Magyarország* 1923. május 20-i számában jelent meg. (KK 2: 300 546) Trianon után vagyunk, a versben együtt van hit, szociális érzékenység, történelem. A „zsellér”, a „porta” a hétköznapi valóság kifejezései, a „zsellér” mai nyelvünkben kiveszett, földnélküli parasztot jelent. A Krisztus előtt elvonuló, munka után hazaballagó nép az élet örök, nagy, szent körmenetét járja, a „ballagni” ige a költő kedves szava, költeményeiben sajátos hangulatot fejez ki. Felbukkan a „munka” szó is, jelezve a társadalmi kérdések iránti érzékenységét, nyitottságát. Érdekes a „magyar” szó jelentésdúsulása költészetében. A *Milyen volt...*-ban nem szerepel a „magyar” szó, a dús kalásszal sárguló mezőt mégis

magyar tájnak érezzük. Az *Egri csillagok*ból ide kívánczik egy mondat: „Az út elhagyott volt. A hold csak homályosan világította meg. A fák fekete óriásokként álltak az út mellett. Gergő nem félt tőlük. Magyar fák azok mind.” (1. r. 5. fejezet) Gárdonyi Géza rengénye 1901-ben jelent meg.

Ebben a versben a „magyar” többféle funkcióban jelenik meg: melléknévi jelző (magyar Krisztus), névszói állítmány (a nyárfa is magyar), birtokos jelző (magyarság sorsát). Az „a fecske is” kifejezés kihagyásos szerkezet, hozzáértendő a „magyar” a megelőző szószerkezetből. A természeti jelenség, a zivatar egybefogja Krisztust a faluval, ugyanakkor a folyton buzgó sebek a zivatart idézik, ez a metafora a magyarság tragédiájának is szimbóluma. Juhász Gyula költészetében a hasonlat, a metafora, a párhuzam, a rejtvénytudás egymással összefüggő alakzatok. A gondolatalakzatok hasonló alkalmazását — a természeti képek és Anna tulajdonságainak párhuzama — a *Milyen volt...*-ban is megfigyelhettük. A tájnyelvi kifejezések — megyen, leszen — azt érzékeltetik, hogy Krisztus csakugyan ért ennek a népnek a nyelvén. Falusi szent ő, akihez a hétköznapiakban is oda lehet fordulni. A második sorban a „szelíd mosoly a szenvedés” kifejezésben a vigasz, a megváltás derűje sugárzik a magyar tragédiára is. A versben az „élet néki is terem” kifejezésben az „élet” kettős értelmű, a tájnyelvben búzát is jelent. A szó kettős jelentését Ady is felhasználta. A befejező sor, a „segít” kétszeres ismétlése a litániák, az egyszerű ember felfohászkodásának, a ráhagyatkozásnak a hangja, ugyanakkor stilisztikai alakzat tudatos alkalmazása.

Krisztus a vargával

Mikor számárnak hátán a szent városba tartott,
— Az üzletek bezárva, virágosak a parkok —
Ott állt Ahasvér varga a nép első sorába
És tele tüdejéből rikoltozott: Hozsánna!

Mikor vörös gunyában a nép elé vezették,
— A virgácsok biborral borították a testét —
Ahasvér varga ott állt és mint a bős szelindek
A csőcselékkel együtt orditozott: Feszítsd meg!

Mikor a föld megingott, az ég kárpitja megnyílt,
A százados megbánta az Ember Fia vesztit,
Ahasvér varga ott állt — sápadt a Nap, a Hold, —
És mellét verve bőgte: Ez Isten Fia volt!

Mikor, nagy néha, árván, e rossz világba téved
Valaki, aki bátor, igaz, jó és az élet
Hozsánnával, keresztel és pardonnal fogadja,

Butaság, mindig ott vagy, mint Krisztussal a varga!

A vers először a *Pásztorújság* 1922. december 17-24-i számában jelent meg. (KK 2: 286 543) Példa Juhász Gyula ironikus, satirikus szemléletmódjára, a befejező mondat aforizma. Az üzlet, park kifejezés a példabeszédet a mai korra vonatkoztatja, az utolsó versszak „pardon” kifejezése éles ellentétben áll a keresztrefeszítéssel, az irónia eszköze.

A régi kispap

Ki álltam egykor oltárod derengő
 Kora reggeli fényében s a tömjént
 Égettem szent neved dicséretére
 És földre hulltam hófehér-pirosban
 A csengetyü szavára és szivemben
 Éreztem testedet repesni, Krisztus,
 Bocsáss meg, hogy az élet messze sodrott,
 Örvénybe és tengerre és hinárra,
 És mindig, mindenütt sirván reád
 Gondoltam, téged hívtalak, neked
 Gyujtottam énekek és bánatok
 Mécsét és hófehér ruhámra hulló
 Minden sarat és szitkot letöröltem
 S a legmélyebb örvény mélyén, halálom
 Száz éjjelén és gyönyörömnek ágyán
 Feléd rebegtem egy muló fohászt,
 Egy örök sóhajt és a régi kispap
 Ma uj hitében, hitvalló keményen
 Azt hirdeti, mint evangélium:
 Hogy szent az élet és jóság az Isten
 S elmulnak föld és ég, de az Ige,
 A Szeretet marad s győz. Ámen. Ámen.

A vers először a *Magyarság* 1925. március 15-i számában jelent meg. (KK 2: 378 572) Áthajlásokkal és mellérendelésekkel szerkesztett egyetlen körmondat, melynek belső dinamizmusa, jambikus lüktetése összhangban van a tartalommal, a hit hirdetésével. A „hitvalló keményen” kifejezés a szilárd hitet állítja elénk. A Juhász Gyulára jellemző szószerkezetben jelzői szerepben álló melléknévi igenév és határozóragos melléknév kapcsolódik össze, jelezve a hitvallói elkötelezettséget.